

genom att den egna identiteten inte kan utvecklas fullt ut. Kapitlet ger en tolkning av hur Falkners liv kom att påverkas av den korta tid hon var tillsammans med författaren. Ek-Nilsson drar en del förhastade slutsatser när hon gör sig till tolk över Falkners liv utifrån hennes texter.

Som jag skrev inledningsvis finns det inga definitioner eller begreppsutredningar av temana hastighet och kulturell förändring i antologins inledning. Redaktörerna fångar inte heller upp de många analytiskt intressanta resonemang kring hastighet och kulturell förändring som författarna skriver om. Antologin skulle ha vunnit på att ha en längre inledning som presenterade de båda temana för läsaren. Hur har t.ex. kulturell förändring studerats inom etnologin tidigare? Vad tillför antologins många intressanta resonemang till denna diskussion? Hur ser diskussionen kring hastighet och kulturell förändring ut i ett internationellt perspektiv? Jag saknar också kapitelbidrag från två av de tre redaktörerna. Anna Hagborg och Rebecka Lennartsson har arbetat med ett intressant projekt om maskuliniteter i vardande och jag tror att detta projekt skulle kunna tillföra viktiga perspektiv till resonemangen om hastighet och kulturell förändring.

I *Tidens termik* finns ett antal kapitel som visar på etnologins styrka som ämne i en dagsaktuell diskussion. I bl.a. Jonas Frykmans, Lena Gerholms och Mats Lindqvists kapitel finns goda exempel på hur etnologin kan handskas med svåra frågeställningar och presentera viktiga kulturanalytiska resonemang om hur samhället kan förhålla sig till dessa frågor. Det finns också i antologins kapitel en viktig diskussion om hur etnologin kan närma sig sådana storheter som hastighet och kulturell förändring. Antologin är i stort sett välskriven och kapitlen lättillgängliga för en större läsekrets.

Kristofer Hansson, Lund

Mellanrummens möjligheter. Studier i föränderliga landskap. Katarina Saltzman (red.). Makadam förlag, Stockholm/Göteborg 2009. 250 s., ill. ISBN 978-91-7061-064-6.

Finns det egentligen någon gräns mellan land och stad, hur ser den i så fall ut och vem definierar den? Kanske borde man börja prata om det område som brukar kallas "stadsranden" som landsbygdens utkant, istället för som brukligt stadens utkant? I antologin *Mellanrummens möjligheter. Studier av föränderliga landskap* diskuteras

dessa och en rad andra frågor i sju olika artiklar och en kommenterande inledning av Katarina Saltzman. Författarna är i likhet med Saltzman etnologer, med ett undantag. Antologin är ett resultat av det tvärvetenskapliga forskningsprojektet "Efemära landskap: Studier av stadsrandens dynamik". Projektet bedrevs dels vid institutionen för kulturvetenskaper vid Göteborgs universitet, dels vid SLU i Alnarp. Begreppet landskap ges i boken en vid tolkning som omfattar både stadslandskap och landsbygd.

Ett mellanrum är inte detsamma som ett tomrum, vilket bokens olika artiklar visar. I stadslandskapets mellanrum pågår en lång rad aktiviteter. En gemensam nämnare för vad som händer i mellanrummen, så som de skildras i denna bok, är att det är verksamheter som i olika meningar är oetablerade, provisoriska, ofta har låg status och ibland rör sig i lagens ytterkanter. Men ett mellanrum är inte nödvändigtvis en fysisk plats, ett territorium med gränser. Det kan också definieras tidsligt, som en till synes passiv period mellan två aktiva skeenden. Denna tolkning av ordet mellanrum återkommer i flera av bokens artiklar. De tidliga mellanrummen har uppstått genom tillfälligheters spel och felslagna beräkningar som lett till inställda byggnationer och förändringar. Ur detta uppstår nya möjligheter till nyttjande av mellanrummen.

Landskapsarkitekten Mattias Qviström behandlar i sin artikel "Nära på stad – om framtidsdrömmar och mellanrum i Malmös utkant" ett område i Malmös stadsrand som efter att ha brukats av agrara näringar under många år befann sig i väntan på stora exploateringar. Här uppstod en lång parentes mellan en tidigare och en kommande markanvändning, ett vanligt fenomen i områden som utgör en expansiv tätorts markreserv, i väntan på den rätta intressenten, den rätta markaffären. Områdena som utgör markreserv blir både fysiska och tidliga mellanrum i stadsranden. I Qviströms artikel finns blickar bakåt där man som läsare får insyn i hur storslagna planer aldrig kom till genomförande. Han visar nödvändigheten av att studera även de havererade och försenade projekten för att förstå stadsväxten och dess villkor. Visioner som har övergetts av planerare kan leva kvar och påverka hur landskapet formas under lång tid. Qviström är i likhet med flera av de andra skribenterna i boken påverkad av Bruno Latours begreppsvärld där nätverk, aktörer och aktanter är centrala.

Samma typ av områden, agrar landsbygd som levt i skuggan av en tätortsexpansion och till slut transformerats till stad, behandlas av Katarina Saltzman i artikeln

”Revor och fransar i vardagens föränderliga landskap”. Som titeln antyder har hon utvecklat ett bildspråk hämtat från textila sammanhang i sin artikel. Landskapet är en väv, de arealer som andra skribenter kallar stadsrand prövar hon att benämna stadsfrans, i väven uppstår revor. Artikeln behandlar människors upplevelser av förändringarna i miljöer där landsbygd och stad möts över ganska lång tid. I enskilda berättelser speglas omvandlingen från agrart till urbant. Genom användande av frågelistsvar visas samhällsplaneringens följder för enskilda individer på ett effektivt sätt.

Lennart Zintchenkos artikel har rubriken ”Oförutsägarbarhetens urbana landskap”. Även här skildras områden i väntan på kommande förändringar. Terminologin är hämtad från urbanteoretikern Rem Koolhaas när Zintchenko använder begreppet mutation för att beskriva de transformationer som tätortsnära områden genomgår. En av artikelns underrubriker, ”Flexibla stadslandskap”, fångar mycket av vad som är ämne både för hans egen artikel och boken som helhet. Staden och dess randområden är aldrig konstant, här pågår ständigt förhandlingar som leder till förändringar, vilket föder motstånd och alternativa val. Zintchenkos artikel berör områden med havskontakt där tänkta hamnexpansioner påverkar småskaliga idyller, helt andra miljöer än den stadsrand som Qviström och Saltzman behandlar. Men människors upplevelser av en förestående eller redan genomförd förändring är likartade.

Mellanrummens möjligheter fokuserar både på hur staden sträcker sig ut mot landsbygden, slukar åkrar och forna idyller och omvandlar dem till stråk för infrastruktur och konsumtion, och på hur städerna växer ut mot vattnet. Men det är inte transformeringen av hamnar till waterfront-boenden som behandlas. Gabriella Olshammars artikel ”Mellan det fasta och det flytande – en småbåtshamn i förändring” berör en marin miljö av annat slag – fritidsbåtarnas hamn. Det är ett fruktbart grepp att studera en småbåtshamn när de flesta forskare, andra skribenter och stadsplanerare som ägnat sig åt omvandlingar av hamnmiljöer helt sysslat med yrkessjöfartens miljöer och förvandlingen till bostadsområden. Fritiden, hur den används och hur den manifesterar sig fysiskt, är ett klassiskt etnologiskt forskningsområde som här speglas i en miljö som på sitt sätt kondenserar 1900-talets och det tidiga 2000-talets samhällsutveckling.

Landskapet är en arena för maktutövning och förhandlingar om makt. Makten att förändra eller vidmakthålla landskapet utövas av politiker, av markägarna,

av kommunala planeringskontor och av exploatörer. Medborgarinflytande och medborgardialog har de senaste åren prövats på några platser. Längst bort från makten över landskapet befinner sig barnen. I ”Barns inflytande på en stad i förändring” undersöker Barbro Johansson hur en grupp barns idéer användes i den medborgardialog om förändringar av Södra Älvstranden i Göteborg som genomfördes 2005–2006. Artikeln diskuterar också betydelsen av barnperspektivet i kommunal planering. Sverige har ratificerat FN:s konvention om barns rättigheter, men hur påverkar det den kommunala stadsplanerarens verklighet? Artikeln väcker viktiga frågor om makt och maktlöshet i planeringen. Vem är det egentligen som har initiativet i en förändringsprocess, vem har rätt att påverka? Även Johansson använder sig av Latours teorier och hon visar hur hans modell med ”svarta lådor” kan användas för att beskriva maktstrukturen i samhällsplaneringen.

Ordet *mellanrum* i påtaglig fysisk bemärkelse och mellanrummets betydelse och möjligheter i en tät stad genomlysas i Joakim Forsemalms bidrag ”Innerstadens mellanrum och dess potentialer – exemplet Långgatorna”. Kvarteren kring Långgatorna i Göteborg har med Forsemalms terminologi en *särskildhet* i Göteborg, som skiljer stadsdelen från andra. Särskildheten finns dels i utbudet av butiker och verksamheter i området, dels i byggnadsstrukturen. Insprängt bland hus i 4-5 våningar finns enstaka lägre byggnader och tomter som inte exploaterats fullt ut. Sådana förhållanden brukar inbjuda till en önskan om förtätning, att skapa mera stad i staden. Dessa fysiska mellanrum mitt i staden har inte sällan en bakgrund i fastighetsägare som inte haft förmering av kapital och egendom som främsta mål med sitt fastighetsinnehav. Äldre planbestämmelser som begränsat byggrätt eller användningsmöjligheterna för en fastighet en annan. Resultatet har i fallet Långgatorna blivit den blandstad som många stadsplanerare säger sig eftersträva, samtidigt som förtätning har blivit ett ofta oemotsagt koncept i stadsbyggnadssammanhang. Det attraktiva mellanrummet i staden har uppstått som ett resultat av vad man skulle kunna kalla ett mellanrum i den kommunala planeringen, inte genom aktivt agerande från de professionella stadsplanerarnas sida.

Begreppet landskap inbjuder till associationer och till bruk av bildspråk, vilket både antologins titel och de ingående artikeltitlarna antyder. Magdalena Petersson McIntyre framhåller i sin artikel ”Marknadshandel, mellanrum och kulturell dramatik” hur ”verkligheten skapas när ord sätts på den”. Hennes bidrag i antologin

handlar om ett pågående tidsligt mellanrum i en miljö som övergetts av de ursprungliga brukarna – militärer – och tagits i anspråk av nya, i väntan på en långsiktig omvandling av byggnaderna till nya funktioner. En populär loppmarknad där både köpare och säljare skapar sin verklighet skildras. I gamla kasernbyggnader i utkanten av en större stad pågår denna verksamhet där Petersson McIntyre ser hur enskilda människor erövrar en miljö och skapar ett kreativt mellanrum på osäkra villkor – tillfälliga hyreskontrakt och planer för området som inte involverar en loppmarknad.

Alla artiklarna berör det tillfälliga och det föränderliga i de objekt/platser som har studerats. I föränderlighet och tillfällighet ligger en rad möjligheter. I mellanrummets möjligheter finns en lång rad forskningsbara frågor. Sammantaget visar boken på den potential som fysiska miljöer har för etnologin. I en äldre etnologisk forskningstradition var studier av en utvald ort utifrån aktuella frågeställningar vanliga. Antologin visar exempel på en spännande förnyelse av den genren, där forskaren både använder en specifik plats för att dra generella slutsatser, och testar teoretiska modeller på ett empiriskt material. Det är inte längre det strikt ortsspecifika som är i centrum för intresset, utan hur människor och makt tar plats i en fysisk miljö. Samtliga författare i boken, inklusive redaktören, har disputerat under 2000-talet. Det är alltså en förhållandevis ny forskargeneration som träder fram i boken. Antologins författare visar alla hur ny kunskap kan vinnas om gränslandet mellan stad och land genom en kreativ förnyelse av väl upptrampade och ibland övergivna etnologiska forskningsfält.

Vidare blir behovet av etnologisk kompetens i stadsplanering tydligt vid läsning av antologin. I mellanrummets möjligheter ligger bland annat att ta vara på och utveckla de kvaliteter som människor skapar oberoende av den kommunala planeringens och fastighetsägarnas ambitioner. De ofta oväntade användningarna av platser som fallit mellan stolarna i planeringssammanhang skulle kunna nyttjas betydligt mer kreativt i samhällsplaneringen om fler kompetenser medverkade.

Boken är illustrerad med fotografier som i de flesta fallen är tagna av de olika författarna själva. De har alltså utforskat sina studieobjekt inte bara i ord utan också i bild, med gott resultat. Mitt i boken, i vad jag skulle vilja kalla ett mellanrum mellan kapitlen, finns en svit färgbilder med kommenterande texter, en av dem av etnologen Anita Beckman. Bilderna har ett stort egenvärde och det är faktiskt inte självklart om det är bilderna som illustrerar texterna, eller om det är tex-

terna som belyser bilderna. Flera av artiklarna gör olika nedslag i Göteborgsområdet. Några kartor som visar belägenheten av de omnämnda platserna hade underlättat orienteringen för de läsare som inte är självklart hemma i trakten. Kanske är det symptomatiskt att det är landskapsarkitekten i författargruppen som använder flygfoton (tagna ur planhandlingar) som illustrationer, medan etnologerna fortfarande förlitar sig på det skrivna ordet som förmedlare av kunskap.

Karin Gustavsson, Malmö

Arkeologi i förorten. Berättelser från norra Botkyrka. Mats Burström (red.). Södertörn Archaeological Studies 7. Södertörns högskola, Huddinge 2008. 196 s., ill. ISBN 978-91-975039-5-2.

Arkeologi i förorten är en antologi bestående av tio artiklar av nio olika författare, de flesta arkeologer eller amatörarkeologer med olika inriktningar och specialiteter, och utöver detta en etnolog, alla utom en med någon koppling till den plats boken behandlar: norra Botkyrka, i södra Storstockholm.

Greppet att utforska och beskriva en plats, dess arkeologer och arkeologi över ett antal år under senare delen av 1900-talet och början av 2000-talet är intressant och utgör resultatet av ett forsknings- och utvecklingsprojekt vid Riksantikvarieämbetet, lett av arkeologen Mats Burström under åren 2004–2006. Det uttalade syftet med projektet var ”att uppmärksamma de mycket omfattande arkeologiska utgrävningar som genomförts i norra Botkyrka och undersöka hur dessa kommit den vetenskapliga forskningen, allmänheten och samhället i stort till godo” (s.7).

Min huvudfråga som följer av detta val av syfte är: Vem är målgrupp för en volym av det här slaget? Jag ska återkomma till min fråga i slutet av recensionen.

Artiklarna är tematiskt indelade i fyra delar benämnda *Början*, *Minnen*, *Perspektiv* och *Forntid, samtid, framtid*. I avsnittet *Början*, identiskt med första artikeln, beskriver sociologen och arkeologen Jenny Nilsson hur allting startade, dvs. när man 1965 beslutade att bygga bostäder storskaligt för 50 000 människor i det aktuella området som kom att kallas Botkyrkastaden. Artikeln tecknar bakgrunden för de arkeologiska undersökningar som sedan har bedrivits i området.

I avsnittet *Minnen* ingår tre artiklar som alla på något sätt tar sig an platsen och den arkeologi som har bedrivits där. I den första artikeln, ”På arkeologiuppdrag i norra